

ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ КОНЦЕРТИ-ЛЕКТОРИИ В РУСЕ И ВЪЗПИТАВАНЕТО НА ПУБЛИКАТА

В страната е утвърдено мнението, че Русе е град на класическата музика – с многобройна, постоянна, просветена и възискателна публика. Както много други явления от българския културен живот, така и това наложило се с времето убеждение, вече подлежи на съмнение и обследване с критичен поглед. Вярно е, че Международният фестивал „Мартенски музикални дни“ от създаването си през 1961 година до днес ежегодно за две седмици в края на март превръща Русе в престижен и търсен форум на класическата и модерната музика. Не бива да се пропускат и фактите, че в града работи продуктивен оперен театър, а оркестърът на Държавна опера-Русе е един от малкото оркестри, които поддържат и развиват симфоничните си оркестрови умения. Почти всяка седмица той излиза на сцената под името „Русенска филхармония“ с избрани и трудни симфонични програми. Въпреки това, публиката в града предпочита да присъства предимно на оперните спектакли, а най-вече – на представления на оперети или мюзикъли. Най-търсени, обаче, остават концертните програми, организирани като спектакли – понякога с участието на балет, със скромна сценография и семпла режисура, с участието на актьори, на любими поп и джаз-изпълнители или на рок-звезди. Това са програми, които дръзко съчетават в своята музикална тъкан изявата на симфоничен оркестър с класическо звучене, джазови оркестрови групи или рок-банди. Аранжиментите и оркестрациите са умело направени и от една страна публиката на масовото и популярното изкуство с удоволствие посещава тези концерти, а от друга сякаш изявяват претенцията „да привличат“ така наречена „широка публика“ и да привикват нейните сетива към класическото звучене на симфоничния оркестър. Нужно е кратко уточнение, за да не бъде подценена и обидена музикалната публика, на която се предлагат художествени музикални решения, които най-общо днес наричаме „класически“ или такива, в които присъстват „класически“ елементи. „Широка публика не значи принизен вкус, а публика, която не е подбрана с оглед на специфичните особености на произведението, публика на средно естетическо ниво, носеща общите белези на динамичния стереотип на своето време“.¹

¹ Ненов, Др., „Един диригент за операта“, Изд. „Ирита“, Казанлък, 1999

„Динамичният стереотип“ на нашето съвремие ни принуждава да наблюдаваме този процес и да се вписваме в него вече почти цяло десетилетие. Той е явление, видимо в цялата страна и в известна степен е производно на системата на делигираните бюджети, която финансира дейността на музикалните институти в България. Но дори финансирането да се осигуряваше по предишния начин с твърдо установени бюджети, резултатът щеше да бъде най-вероятно същият. Все пак с разликата, че съчетаването на популярните музикални жанрове с класическите нямаше да съществува в такива мащаби. Поне не в тази степен и не с тази претенция за неусетно „привличане“ на публика. За съжаление, може само да се установи, че публика за симфоничните концерти не само не е „привлечена“, но с течение на времето тя непрестанно намалява. Дори изпълненията на известни кантатно-ораториални творби, при това понякога с участието на утвърдения още от миналото като филхармоничен хор „Дунавски звуци“, не успява задоволително да напълни концертната зала с публика, съставена от слушатели – почитатели, приятели и роднини на хористите. Наистина, на многобройна публика се радват единствено концертните програми на „Мартенски музикални дни“. „Краткият преглед на основните модели в структурирането на музикалната публика позволява да се направи извод, че основният критерий за назоваване на слушателите „публика“ е способността да стигнат до смисъла на творбата, до идейното послание на автора ѝ. Решаващо условие за това е „музикалната култура“.²

С изграждането и надграждането на музикална култура амбициозно се заемат не един или двама русенски музиканти. Образователните концерти в Русе имат дълга и многолика история. Най-съществената, би могло да се каже дори историческа фигура в музикално-просветната дейност сред русенските граждани и техните деца е личността на диригента на Русенската филхармония **Илия Темков** (1923-2002). Той е роден в София. През 1949 година завършва теоретичния отдел на Държавната музикална академия. Едновременно със следването си, Темков е музикален ръководител на детско-юношеския отдел при Радио София, което вероятно изработва усета му за работа с деца и младежи. Работи и като музиколог при Софийска държавна филхармония. Там, той е привлечен за сътрудник

² Харалампиева, И., „Музикалната публика“, С. 2014

от големия български диригент проф. Саша Попов. По идея на проф. Саша Попов той организира и първите образователни симфонични концерти и изнася множество лекции в камерна зала "България". Тези лекции, обединени в различни тематични цикли, са посветени на творчеството на известни български и европейски композитори и имат важна роля за популяризирането на българската и световната музикална култура в столицата. След своята специализация в Германия от 1957 до 1959 година, Илия Темков е назначен за диригент на оркестъра при Радио Берлин и реализира над 100 записа на класическа и съвременна немска и българска музика. По време на пребиваването си в Берлин той е инициатор, организатор и лектор на цикъла музикални радиопредавания "Портрети на български композитори". Илия Темков се завръща в България през 1960 година и е назначен за главен диригент на Държавния симфоничен оркестър в Русе. Започва най-активният период в неговата творческа дейност. В крайдунавския град, в този период на живота си, той е в своята пълна творческа зрялост. В Русе Илия Темков успява да осъществи редица начинания. През март 1961 той организира съвместно с Радио Берлин Музикални дни на българо-германската дружба, по време на които са изпълнени музикални творби от съвременни български и немски автори. Тази инициатива поставя и началото на нов международен музикален фестивал в България – „Мартенски музикални дни“ – Русе. Темков има принос в създаването и на русенския фестивал „Зимни музикални вечери“. Творец и интерпретатор, изпълнен с усещането за просветителска мисия и готов да понесе изпитанията и трудностите за нейното изпълнение, Илия Темков е запомнен и до днес със своите образователни концерти-лектории. Все още споменът за неговото дело е жив и нерядко могат да се срещнат възрастни почитатели на класическото музикално изкуство, които през 60-те години са били ученици и са станали част от публиката на неговите концерти. Така, още в годините на детството и юношеството им у тях е пробудено най-напред любопитството, а после и трайният интерес и необходимостта от общуване с класическата музика. Историческите претенции на гражданите на Русе, възприеман от тях за силно европейски град, изконният им стремеж за издигането на специален пиедестал на достиженията на европейската музикална култура, а и въобще на европейската култура сякаш и днес ни напомнят за Аристотел, който „казва, че човек е неотделим от своя полис“. От една страна често се сблъскваме с един постоянен консерватизъм във вкусовете на русенската

публика, но също така виждаме как Русе е с отворени сетива към европейската култура, той е свободен град. За „град на свободния дух“ претендира дори и днес... Така, както в елинската античност „свободата се превръща в естетическа категория – в красиво, а *красив* става синоним на *свободен и силен*“³, така и във втората половина на 20 век, ставаме свидетели на усилията (най-вероятно дълбоко в основата си подсъзнателни) за търсене на формирания гражданин на Русе – „хармонично развит човек, който, естествено, притежава и високи нравствени и интелектуални качества. Израз на всичко това (в Античността) е понятието калокагатия (*καλοκαγθία*) – т.е човек едновременно красив и добър“.⁴ Но нека не навлизаме в опит да обясним психологията на русенските граждани от онова време и как тя се е развила до нашето съвремие. За това говори друг виден музикален деятел и съвременник на Илия Темков. Дългогодишният директор-съзидател на Русенската опера по-късно ще напише в биографичната си книга, посветена на първите четири десетилетия от историята на русенския оперен театър: „Тя (публиката) е строг съдебен заседател, който съди по интуиция и съвест, без да познава законите. ...Публиката е привличала различно вниманието на творците: едни са я ненавиждали, други са се отнасяли с уважение към нея. И едните, и другите са имали достатъчни основания за своите оценки, защото в зрителната зала открай време са попадали най-различни представители на човешкия род: ентузиастични, меломани, хора с открити сърца, умни и знаещи хора, но и сноби с повдигнати вежди и присвити очи.“⁵ Днес, за жалост, като че ли оставаме с убеждението, че представителите на снобите, които вече далеч не са така привидно критични „с повдигнатите си вежди“ и „присвити очи“, са се превърнали във всеядни и шумни същества, от които с надежда очакваме да съставят болшинството на нашата публика...

Важно обстоятелство е това, че образователните концерти на Илия Темков са се провеждали с участието на оркестъра на Русенската филхармония.

³ Радев, О., „Лекции по антична култура“, Пловдив, 2018)

⁴ Пак там

⁵ Чендов, Г., „Пауново перо“, С, 2006)

Децата и възрастните от публиката са можели на живо и отблизо да видят интересния и събуждащ любопитството организъм на симфоничния оркестър, да видят как функционира той, да се запознаят с различните музикални инструменти, да събудят своята фантазия и така, евентуално, да се приучат да слушат класическа музика.

За няколко десетилетия следва прекъсване в тази установена традиция на образователните концерти в Русе. Спорадично, разбира се, се появяват подобни музикални събития. Най-често те се заключават в концерти-демонстрации за децата. Любимо и много често изпълнявано произведение от този период е „Петя и вълкът“ от Сергей Прокофиев. Произведението дава възможност децата да се запознаят със звученето на някои от инструментите на класическия симфоничен оркестър. Много български деца през 70-те години са участвали като организирана публика в подобни образователни концерти в цялата страна.

В Русе, може би благодарение на консерватизма, който търси опора в традициите, съществува и известна приемственост. През периода на 80-те и 90-те години най-активният участник в образователни начинания, свързани с класическата музика е виолончелистката и концерт-майстор на Русенската филхармония **Богдана Пенева**. Като член на тогавашната национална продуцентска организация Дирекция „Музика“, Богдана Пенева, по нейните думи, е била задължена според своя договор всеки месец да изнася по 25 образователни концерта по протежение на творческия сезон. Днес тя споделя, че близо десетилетие е изпълнявала с готовност тази непосилна задача. При това не само в Русе – града, където живее, а и в други градове из страната – пред публика от малки деца в детските градини до студенти във висшите учебни заведения. Вероятно с готовност, желание и въображение е изпълнявала просветителската си мисия, защото днес, вече в пенсионна възраст, тя отново проявява изключително ползотворна активност с участията си в няколко от образователните концерти-лектории, организирани от Русенската опера. Нейната опитност проличава веднага и е много градивна в процеса на развитие на новата инициатива. Тя е музикантът, който поетично и емоционално показва на децата как трябва да се слуша класическата музика – с открита чувственост, която да разбуди и предизвика въображението и с отворено съзнание, което да запомни впечатленията и

чувствата, породени от музиката. Образователните си концерти Богдана Пенева някога е осъществявала предимно сама, със съпровод на пиано, а също и със струнния квартет „Приста“, както и по-рядко с целия оркестър на Русенската филхармония. В началото на 90-те години тази дейност е преустановена.

Новият период на съществуване и изява на образователните концерти-лектории започва преди малко повече от десетилетие. С началото на новия творчески сезон през късната есен на 2007 година диригентът Найден Тодоров, тогава директор на Държавна опера-Русе, инициира провеждането на образователни концерти във фоайето на Русенската опера пред организирани групи от ученици. Първоначално те бяха поверени на помощник-режисьорския екип на оперния театър, но още същата година аз реших да поема тяхното осъществяване в сътрудничество с пианистката Божена Петрова. Днес темите, с които гостуваме в училищата в Русе и в някои други градове са осем. Музиканти от Русенската опера са гостували неколккратно с образователни концерти-лектории и в градовете Мартен, Две могили, Свищов, Габрово, на фестивала „Моцартови празници“ в Правец. Темите са свързани с учебната програма по Музика и затова сме предпочитани гости в училищата, за да илюстрираме наживо някои елементи от учебната програма – как европейският и българският фолклор се превръщат в „класическа“ музика и балет, как се появяват оперетата и мюзикълът, какви са били виенските класици Хайдн, Моцарт и Бетовен, как образът на севилския бръснар Фигаро свързва композиторите Моцарт и Росини, какви са музикалните инструменти, съставляващи оперния и симфоничния оркестър. Често ученици гостуват за тези лектории в Русенската опера и тогава имат уникалната възможност да се разходят и да разгледат най-интересните места на театъра – ателиетата, гардероба, сцената. В концертите се разчита на живото изпълнение на музиката, но в най-новите теми, които са посветени на човешкия певчески глас и на Виенските класици, симфоничният оркестър присъства чрез прожекция със звук в класната стая. Включен е и разговор с диригента от екрана, инструменталистите от видео-записа демонстрират своите инструменти, а певците, които присъстват наживо в класната стая изпълняват своите произведения с акомпанимента на оркестъра и под ръководството на диригента от екрана.

Така нареченото „виртуално“ присъствие на симфоничния оркестър се налага поради няколко съображения в нашето интензивно съвремие за разлика и за съжаление в сравнение с годините на образователните концерти на диригента Илия Темков. Днес работната програма на оркестъра е силно и до крайност натоварена. В училищните салони и в класната стая, както и във фойето на Русенската опера понякога могат да участват само отделни инструменталисти – струнен квартет, виолончелистката Богдана Пенева или някои други инструменталисти, които запознават публиката със своите инструменти. Друго съображение е невъзможността на големи групи ученици от по-отдалечените училища да гостуват в оперния театър или в концертната зала, където биха могли да се срещнат с целия оркестър поради рестриктивните правилници с оглед на сигурността на децата.

Образованието в антична Атина се основава на система „действащо жива, социално ползотворна, адекватно проста, резултативна, дори, ако няма да прозвучи превзето, гениална! Система – основа, генетичен код на европейската образователна система“. ⁶ Черпейки исторически опит от ефективността на простите и адекватни образователни средства, във време, когато благотворното въздействие на изкуството за изграждането на пълноценна за обществото личност е достатъчно принизено до незначителност, не можем да не обърнем поглед към нашите европейски исторически и културни корени, израстващи и респектиращи със своя категоричен принос от вековете на Античността до днес и точно там да потърсим да видим каква е била ролята на музиката. „Историческата база на обучението в музическата школа е музиката, по-късно към нея се прибавя и обучението по грамотност, още по-късно – изучаването на литература... Това са и трите основни предмета в музическата школа школа (*музическа, посветена на Музите и Аполон, б.м.*). До 14-годишна възраст музикалното образование в общи черти е завършено.“ ⁷ Няма съмнение, че съприкосновението на подрастващата и оформяща се личност с изкуството, допринася за изграждането на силна, чувствителна, свободна,

⁶ Радев, О., „Лекции по антична култура“, Пловдив, 2018

⁷ Пак там

богата на идеи, изобретателна, морална и естетически извисена личност. Личност, която би трябвало да бъде обликът на съвременния човек и би била истински капитал за всяко едно общество. „Единственият начин на съвременния човек да изпита това свръхнапрегнато състояние на желание за участие в действието и усещане, а много скоро и осъзнаване на безсилието си да преодолее бариерата между условност и реалност, е в детството. Децата, подобно на античните зрители крещат и се опитват да предотвратят бедата, която заплашва любимите им герои, но много скоро, само след 3-4 години, престават да го правят, поне не външно“.⁸ На съприкосновението с непосредствеността и чистата наивност на децата днес ние залагаме твърде много надежди и протичането на този процес по време на концертите-лектории ни показва ясно колко големи възможности за въздействие имаме ние, опитващите се да просвещават и приобщават към идеалите на изкуството. Често се възползваме от детската чистосърдечност и наивна доверчивост. Децата с радост излизат при нас на сцената, за да покажат как се танцуват неравноделните ритми, когато илюстрираме как българските композитори превръщат фолклорната музика в класическа или с радост приготвят жаравата от червени хартиени листове, върху която ще се изиграе фрагмент от нестинарския танц на Марин Големинов. Децата, дори и в тинейджърска възраст завъртат вълшебната кутийка със звънчетата на Папагено и със затворени очи си пожелават нещо, обещавайки ни, че когато дойдат в Операта, ще кажат дали желанието им се е сбъднало. Изкушени от тези естествени възможности за въздействие, двамата с опитната виолончелистка Богдана Пенева, решихме да стигнем и по-далеч. Още преди два или три сезона, решихме разказът за музикалните инструменти да завърши с разказ за виолончелото и музикалната илюстрация да бъде такава, че да предизвика трагико-драматични, тъжни чувства в сърцата на малките ни зрители. Усещането за пречистване, катарзисът, в Античността е състояние, търсено умишлено и с възпитателна цел за гражданите на античния полис. Те са „за пръв път принудени да преживяват и съпреживяват и още не са се научили да го правят“⁹. Така и нашата публика е съвсем в началото на пътя, по който ще се научи да го преживява.

⁸ Харалампиева, И., „Музикалната публика“, С. 2014

⁹ Пак там.

„В отплата на своето мъчително свръхнапрежение зрителите получават много по-силен и всеобхватен катарзис от съвременната публика. Те изпитват възпитателно въздействие на границата на тоталното мистериално пречистване.“¹⁰ Това важи за античния зрител, но както той е чист и наивен в реакциите и усещанията си, така и днешните деца пълноценно отвърщат на емоционалните провокации. Красивата драма, която им се представя с печалния глас на виолончелото е съпроводена от балетен етюд в съответния сценичен костюм върху пиесите за виолончело и пиано „Севдана“ от Черкин и „Умиращият лебед“ от Сен-Санс. Приковаването на вниманието е повече от успешно, а преживените трагични чувства, съпроводени с изяществото и красотата на музиката и танца създават търсеното от нас въздействие, което ще се вреже в съзнанието на бъдещата публика. Все пак, до моментното удовлетворение, а и след него, ние оставаме с твърдото убеждение, че постигнатото е твърде малко. Това съвсем не ни отчайва и въпреки скромните постижения, които все пак смятаме, че сме достигнали, вярваме, че сме вложили първоначалните крехки основи на натрупване на първичен музикален опит в нашите млади слушатели. Особено когато се срещаме с някои от тях за втори или трети път, предлагайки различни теми, виждаме как те навлизат в обществото на публиката, макар и на най-първично ниво. Те „оценяват музиката като приятна“ и първоначалното им емоционално удоволствие от „къпането в музиката“, чрез увлекателните разкази на водещия започва да се преобразява в увлекателен „разказ за събития, драма или низ от вълнуващи картини“ – превръща се в „мечтание под музика“.¹¹ Ние залагаме на най-естественото и на непосредствената емоционална реакция, която да доведе до съзерцание, предизвикващо незабравимо приятно усещане. Съзерцанието е проникване в същността на предложеното произведение. Щом то остане като ярък спомен, споменът дори след време, дори със закъснение, надяваме се, ще събуди любопитството и интереса към класическото музикално изкуство.

¹⁰ Харалампиева, И., „Музикалната публика“, С. 2014

¹¹ Харалампиева, И., „Музикалната публика“, С. 2014

„В случая съзерцанието не е чисто чувствена дейност, а е колебливо експониращият се феномен между основния емоционален устрем и нормиращата го експанзия по отношение на вида, качеството и обема на имплицираното (*прикриваното; неизказаното, но подразбиращо се, б.м.*) в емоцията като процедиращо действие, т.е. – съпоставяне (*на*) акта на въображението спрямо съображението, консолидирано в последна сметка от възражението. Затова не може повърхностно да се говори само за производни на чувството (емоцията) или на мисълта. При изкуството (музиката) нещата се свеждат до приемане на изповедта, а не до рационалната доказателственост“.¹² Не бива да пропускаме и категорично изявеният интерес към образователните програми не само от страна на децата и младежите. Образователните концерти-лектории се посещават и от представители на зрялата и вече „просветена“ публика на Русе. В динамиката на съвременния начин на живот, надяваме се, че влагаме елементи от красотата на изкуството, което смятаме, че извършваме с нужната всеотдайност и „изповедност“. Развитието на тази просветна дейност в Русе търси разширяване на своите граници, постигането на популярност и възпитаването на същинска и многостранна музикална култура.

„Постигането на музикална култура е един от най-сложните педагогически проблеми. За неговото решаване, т.е. за постигането на музикална култура, не са достатъчни само знания за музиката, още по-малко информация за стилове, биографии на композитори. Тук заявлението „обичам музика“ или „откак се помня – все пея“ не е белег и гаранция за това постижение на духа. Музикалната култура се придобива в опитност, т.е. с познание (в смисъла на познаване) на музиката. А както е известно – това означава време за постигане на тази опитност, осъзнат избор на водач в света на музиката и абсолютно доверие в него.“¹³

¹² *Сияновски, Т., „Немският симфонизъм. Стилони и интерпретационни проблеми“, С. 2006*

¹³ *Харалампиева, И., „Музикалната публика“, С. 2014).*

Едва ли бихме могли да бъдем тези неизменни и верни водачи в един толкова дълъг път. Но можем да открием чувствени пътеки към тези пространства, да посочим техните хоризонти и да покажем как могат младите и неопитните да бъдат водени. Надяваме се, че ние ще бъдем тези, които ще събудят любопитството към непробродните светове на музикалното изкуство.

P.S. От началото на настоящия юбилеен сезон, посветен на 70-годишнината от създаването на Русенската опера и на 100-годишнината от началото на оперното дело в Русе, балетната труппа на театъра представя нов спектакъл с образователна насоченост. Заглавието му е достатъчно привлекателно – „Ела да танцуваме“. Автор на сценария, проследяващ историческото развитие на изкуството на танца и хореограф е Директорът на балетната труппа Румен Рашев, а водещ е балетната артистка Детелина Кремакова.

Използвана литература:

1. Силяновски, Т., „Немският симфонизъм. Стилони и интерпретационни проблеми“, С. 2006
2. Харалампиева, И., „Музикалната публика“, С. 2014
3. Ненов, Др., „Един диригент за операта“, Казанлък, 1999
4. Чендов, Г., „Пауново перо“, С., 2006
5. Радев, О., „Лекции по антична култура“, Пловдив, 2018